

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДОРОНІН ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ

УДК: 300.4/5+321.8+301.085

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ СИСТЕМНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:	
	доктор політичних наук, професор НАУМКІНА Світлана Михайлівна, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, завідувач кафедри політичних наук
Офіційні опоненти:	
	доктор політичних наук, професор ГАНСОВА Емма Августівна, Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, професор кафедри філософських та соціально-політичних наук
	кандидат політичних наук НІКОЛАСВА Майя Іванівна, Одеський національний університет ім. ІІ.Мечникова, старший викладач кафедри історії та світової політики
Провідна установа:	
	Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, кафедра політичних наук, Міністерство освіти і науки України, м. Миколаїв

Захист відбудеться « 5 » листопада 2004 р. о 19 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2
Автореферат розісланий « 2 » серпня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Єфремі

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обґрунтована тим, що на сучасному етапі реформування економічної системи, яке супроводжується погіршенням умов існування широких прошарків населення, різким падінням їх життєвого рівня та загостренням соціальної і матеріальної нестабільності в суспільстві, проблема проведення ефективної соціальної політики набуває особливого значення. З огляду на важливість соціальної політики, слід зазначити, що її роль як засобу системного забезпечення демократичних реформ досліджена недостатньо. Відсутнє єдине розуміння змісту соціальної політики, її форм і методів проведення, взаємодії з господарською політикою та економічною ефективністю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з розробкою планової наукової теми «Соціально-політичні і правові аспекти модернізації українського суспільства» (№ державної реєстрації 0101U0007555), що здійснюється кафедрою політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, одним з виконавців якої є дисертант.

Мета і задачі дослідження. Мета даного дослідження полягає в тому, щоб у контексті сучасних політичних і соціально-економічних процесів виявити тенденції, пріоритетні задачі й особливості формування соціальної політики, її роль у системному забезпеченні демократичних реформ, сформулювати концепцію соціальної політики в перехідний період і на перспективу. Виходячи з даної мети потрібно вирішити такі дослідницькі задачі:

- розглянути теоретико-методологічні підходи до дослідження залежності формування і здійснення соціальної політики від політичних і економічних факторів;
- дослідити роль і місце соціальної політики в системі державних пріоритетів;
- проаналізувати ступінь розробки проблем соціальної політики у вітчизняній і зарубіжній літературі;
- дослідити поняття, сутність і основні категорії соціальної політики;
- розглянути політичні фактори формування і здійснення соціальної політики;
- визначити основні напрямки перетворень у сфері соціальної політики з погляду забезпечення демократичних реформ;
- виявити роль громадянського суспільства в здійсненні соціальної політики;
- дослідити роль соціального партнерства як суб'єкта соціальної політики;

– зазначити задачі і проаналізувати **можливості** соціальної політики на сучасному етапі реформування українського суспільства.

Об'єктом дослідження виступає соціальна політика в системному забезпеченні демократичних реформ.

Предметом дослідження є характерні риси і тенденції розвитку соціальної політики в умовах демократичного реформування українського суспільства.

Методи дослідження. Для розкриття закономірностей динаміки демократичних реформ у сфері соціальної політики використовувався метод системного аналізу, який дає можливість розглядати процес демократичних перетворень в сфері соціальної політики незольовано і відокремлено від інших важливих процесів, а в теоретичному і практичному контексті загальних соціально-політичних проблем.

Інституційний метод застосовувався під час дослідження політичних інститутів, зокрема соціальної держави для розкриття особливостей проведення соціальної політики в умовах демократичних реформ.

Нормативний підхід склав методологічну основу для порівняння ціннісних засад при формуванні і впровадженні соціальної політики. Структурний підхід використовувався для дослідження соціальної політики як системи, в яку входять політика зайнятості, політика освіти, політика охорони здоров'я, житлова політика і політика соціального захисту. Для даної системи найважливішими є формальні інститути, які відповідають за розробку і реалізацію політичних заходів, політичні партії, зацікавлені групи, зокрема групи впливу, взаємозв'язок між потребами, законами, службами, послугами, результатами. Використання біхевіористського підходу обґрунтовано тим, що соціальна політика орієнтована на людей, а вивчення їх задоволення чи незадоволення її результатами повинно здійснюватися за допомогою строго наукових, емпіричних методів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є одним з перших в українській політології дослідженням, в якому комплексно розглянуті особливості формування соціальної політики як засобу системного забезпечення демократичних реформ. На основі аналізу сучасних моделей соціальної політики розглядається концепція соціальної політики в період демократичного реформування українського суспільства та її роль у забезпеченні політичної стабільності. В ході проведеного дослідження отримані результати, які мають наукову новизну:

Обґрунтовано зв'язок соціальної політики з ефективністю демократичних інститутів. Показано, що ключовою проблемою, від вирішення якої багато в чому залежить ефективність демократичних політичних інститутів, є отримання цими інститутами соціальної спрямованості, можливість за їх допомогою здійснювати соціальну політику в інтересах досить широких верств населення. У тих країнах, де

вдавалося забезпечити подібне поєднання демократичних інститутів з сильною соціальною політикою, ці інститути знаходили необхідну легітимність і стійкість, що підвищувало їх ефективність.

Досліджено досвід «третьої хвилі» демократизації, який свідчить, що основна загроза новим демократіям пов'язана з низьким рівнем їх ефективності. Як правило, нові уряди не в змозі вирішувати в стислий термін гострі економічні і соціальні проблеми, які викликали раніше зміну режимів, внаслідок чого втратили довіру громадян, а демократичні інститути втрачають легітимність.

Проаналізовано, що на першому етапі демократичні перетворення були масово підтримані не тільки в посткомуністичних державах Східної Європи і країнах СНД, але й в країнах Південної Європи і Латинської Америки, що пояснюється, насамперед, тим, що демократія асоціювалася з вирішенням економічних і соціальних проблем, поліпшенням матеріального становища, скороченням безробіття тощо. Щодо таких цінностей демократії, як політичні свободи і можливість змінювати уряд шляхом вільних виборів, то вони цікавили лише меншість населення.

Обґрунтовано, що соціалісти і соціал-демократи, які змінили в ряді європейських країн консерваторів не відмовляться від розумних компонентів їх економічної політики, незважаючи на те, що останні є їх опонентами і суперниками. Більш того, соціалістичним і соціал-демократичним урядам в силу ряду причин демографічного й економічного характеру, імовірно, прийдеться почати і деякі реформи в соціальній сфері, зокрема, у системі пенсійного забезпечення, в напрямку підвищення частки нагромаджень приватних пенсійних фондів. Реформи можуть торкнутися і деяких інших соціальних програм. Виявлено, що протягом всієї другої половини ХХ ст. державні витрати на соціальні цілі незмінно зростали в абсолютних величинах і у відсотках до ВВП. Показано, що будь-які реформи в західних демократіях і надалі будуть проводитися в строгій відповідності з принципом забезпечення соціальної безпеки громадян.

Аргументовано, що як би вплив партійно-політичної структура уряду на політику витрат з часом не зменшувалося, все ж таки партійно-політичний фактор в політиці соціальних витрат залишиться значимим не тільки в дослідницьких рамках політико-інституціонального аналізу. Партійно-політичний фактор дозволяє зрозуміти причину розходжень соціальних витрат в європейських країнах, що характеризуються високою часткою соціальних витрат, і в інших країнах, наприклад, в Японії, США і Канаді, для яких характерна низька або обмежена частка соціально-державного забезпечення.

Виявлено, що необхідність посилення соціальної орієнтації сучасних економік змушує шукати нові механізми забезпечення базової захищеності населення, які сприяють росту конкурентноздатності і поєднанню суспільства. Відповіддю на цей виклик стало зростання ролі держави як стратега, який визначає пріоритети і напрямки розвитку,

становлення поряд з ринковим великого некомерційного сектора, соціалізацію бізнесу, яка приймає на себе значну частину функцій, пов'язаних з розвитком працівників. Такі процеси означають фактично перехід від класичної ринкової економіки до змішаної, який припускає взаємодію декількох рівноправних секторів, ринкових і неринкових механізмів розвитку.

Показано, що в період реформування українського суспільства соціальна політика формувалася на тлі вирішення двох задач – перебудови соціально-економічної системи й адаптації до конкурентних вимог глобальної економіки. Такий підхід, який припускав зниження ролі держави в соціально-економічній сфері та проведення приватизації, і визначив характер соціальної політики. Її основною метою став соціальний захист, який повинен був повною мірою пом'якшити соціальні наслідки реформ. Таким чином, проблема розглядалася винятково з погляду оптимізації перерозподілу обмежених ресурсів між соціально вразливими групами.

Визначено, що сучасний історичний етап не тільки для України, але і для західного світу характеризується тим, що з ростом самодостатніх економічних процесів зменшується активна роль специфічно соціальної сфери, яка все більше пристосовується до нестатків економічного соціуму й все менше здатна до реалізації гуманістичних цілей. В Україні ця глобальна тенденція проявилася в повній перемозі «економічного лібералізму» над класичним, який розглядав свободу як засіб забезпечення всебічного розвитку особистості, в ерозії ідеї громадянськості, в колонізації «суспільного» «приватним», у зростаючій байдужості людей до вирішення довгострокових задач.

Виявлено, що політична система України розвивається, багато в чому, автономно від соціальної політики, від потреб і нестатків масових груп, що може стати причиною швидкої та неминучої ліквідації демократичних політичних інститутів і встановлення неліберального авторитаризму, диктатури, переходу від реформ до контрреформ.

Обґрунтовано взаємозв'язок функцій соціального захисту і розвитку. Аргументовано, що нерідко ті самі підходи – забезпечення рівності стартових можливостей через розширення доступу до освіти, орієнтація на забезпечення повної зайнятості і поліпшення якості робочих місць, сприяють одночасній реалізації обох функцій соціальної політики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації створюють основу для подальшого теоретичного дослідження проблеми формування і розвитку соціальної політики в Україні. Використаний в дисертації фактичний матеріал, основні теоретичні узагальнення можуть застосовуватись в науково-дослідній сфері при розробці фундаментальних праць в області політичних інститутів і процесів, соціальної політики, теорії управління, в законотворчій діяльності, що стосується питань розвитку соціальної сфери;

в роботі органів виконавчої влади. Основні положення дисертації можуть використовуватись в навчальній роботі – при розробці і викладанні нормативних і спеціальних курсів у вузах, а також окремих тем з курсів соціології та політології, при написанні підручників і навчальних посібників з проблем соціальної політики. Результати дисертації можуть бути використані при аналізі соціально-політичної ситуації в Україні, перспектив подальшого розвитку суспільства.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснена на Міжнародних і Всеукраїнських конференціях: “Проблеми розвитку держави і права України в сучасних умовах”, (Одеса, 2000), “Молодь і суспільство: шляхи вирішення проблем” (Одеса, 2001), “Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства” (Одеса, 2002), “Основні тенденції розвитку сучасного світу як виклик глобалізації” (Запоріжжя, 2003), “Політична влада та політична участь” (Севастополь, 2003), “Україна наукова – 2003” (Дніпропетровськ – Запоріжжя, 2003), на конференціях науково-викладацького складу Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, засіданнях кафедри політичних наук ЦДПУ (2000-2004 рр.)

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладені в 3 наукових статтях, які опубліковані в спеціальних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації відповідає головній меті дослідження і включає вступ, три розділи, перший з яких містить два підрозділи, другий і третій – по три підрозділи. Загальний обсяг дисертації складає 163 сторінки. Список використаних джерел включає 201 найменування (11 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступній частині обґрунтована сутність проблеми, актуальність теми дисертаційної роботи, її мета, задачі, структура, сформульовані концептуальні положення, які відзначаються науковою новизною.

Перший розділ – **«Теоретико-методологічні основи формування і розвитку соціальної політики»** включає два підрозділи. У першому підрозділі *«Ступінь розробленості проблем соціальної політики у вітчизняній і зарубіжній літературі: поняття, сутність і основні категорії соціальної політики»* розглядається генезис історичних передумов виникнення і розвитку соціальної політики на основі аналізу концепцій класиків світової політичної думки.

Теоретичні аспекти проблем соціальної держави відображені в дослідженнях російських вчених С. Алексєєва, К. Гаджієва, Б. Краснова, К. Лукашової, Т. Мацинашвілі, С. Перегудова, українських дослідників В. Бабкіна, В. Горбатенка, Е. Гансової, О. Іванової, П. Рабиновича, В. Селиванова, А. Сіленко, О. Іванової та ін. Питанням соціального захисту

як фактора стабілізації життєвого рівня населення присвячені праці українських дослідників М. Багмета, О. Єрмоловської, А. Крупника, В. Руденко, Ю. Шклярського та ін. Соціальної політиці в глобальному вимірі присвячена монографія українського вченого Т. Семігіної.

Незважаючи на велику кількість визначень соціальної політики і варіантів її розуміння, за межами дослідницького інтересу залишилися деякі питання, зокрема, питання про суб'єкти соціальної політики. Деякі автори обмежуються констатацією того, що держава є суб'єктом соціальної політики. Однак, на думку дисертанта, цього недостатньо. Адже держава виступає як сукупність чи система різнорівневих елементів чи органів, причому їх цілі в соціальній політиці можуть не збігатися, а діяльність одного органа може суперечити діяльності іншого. Так, наприклад, державні відомства соціального захисту повинні здійснювати діяльність, спрямовану на забезпечення соціального функціонування індивідів і груп. Однак елементи державної структури, які займаються питаннями економіки, можуть застосовувати дії, у теорії спрямовані на підвищення економічної активності і трудової мотивації, серед яких – ініціатива банкрутств неефективних виробництв, трансформація прихованого безробіття у відкрите, структурні перебудови в цілих галузях на великих територіях, які ведуть до закриття підприємств. Позитивні економічні результати такої діяльності можливі, але не обов'язкові. У той же час, негативні соціальні наслідки очевидні. При цьому, позитивні соціальні наслідки зовсім не визначені: вони можуть наступити, якщо будуть розроблені соціальні програми, спрямовані на подолання соціальних витрат економічного реформування

В другому підрозділі «*Теоретико-методологічні підходи до аналізу дослідження залежності соціальної політики від політичних і економічних факторів*» автор визначає важливість політичних факторів у визначенні соціальної політики. Дисертант згодний з дослідниками цієї проблеми, що, незважаючи на те, що з часом вплив партійно-політичної структури уряду на політику витрат з часом зменшувався, все ж таки партійно-політичний фактор у політиці соціальних витрат залишиться значимим не тільки в дослідницьких рамках політико-інституціонального аналізу. Але при визначенні ступеня впливу окремих партій в уряді на прийняття рішень необхідно враховувати класові й ідеологічні розходження, характерні для самого електорату.

Однак кореляції між демократією і рівнем соціально-економічної модернізації суспільства все-таки ставляться під питання. Зокрема, теоретична думка ставить питання про те, чи правомірно взагалі трактувати демократію в душі економічного детермінізму – як прямий наслідок визначених соціально-економічних умов? В таке розуміння генезису демократії не вписуються визначені факти. Не завжди високий рівень економічного розвитку і масовий середній клас гарантували стійкість і консолідацію демократії (Веймарська Німеччина). Відомі і

сьогодні недемократичні режими з високим рівнем економічного розвитку (Сінгапур, Тайвань, держави Перської затоки). Тим часом Індія, країна з цілком стійкими демократичними інститутами, продовжує залишатися однією з найбідніших країн світу. Дисертант робить висновок, що демократизація не є безпосереднім продуктом економічної модернізації і може початися в економічно нерозвинених суспільствах, хоча більш високий ступінь економічного розвитку, безсумнівно, дає більше шансів для ствердження демократії.

Досвід «третьої хвилі» демократизації свідчить, що основна загроза новим демократіям пов'язана з низьким рівнем їх ефективності. Як правило, нові уряди не в змозі вирішувати в стрімкий термін гострі економічні і соціальні проблеми, внаслідок чого втрачають довіру громадян. Виникає замкнуте коло – низька легітимність демократичної системи впливає з неефективності політичних рішень, прийнятих керівництвом країни, а нелегітимність правління не дозволяє владі діяти ефективно, уникаючи популізму. Рішення цієї проблеми дослідники пов'язують з розвитком у суспільстві демократичної політичної культури.

В другому розділі «Практика взаємодії суб'єктів соціальної політики в сучасних демократичних державах» аналізуються принципи побудови моделей соціальної політики, основні напрямки перетворень у сфері соціальної політики, роль громадянського суспільства в її проведенні.

В першому підрозділі «Характеристика і принципи побудови моделей соціальної політики» дисертант розглядає основні моделі соціальної політики: «Бісмарківська» – ця модель передбачає міцний зв'язок між рівнем соціального захисту й успішністю (тривалістю) професійної діяльності. Друга модель, яку Комісія ЄС називає «бевєрджською»), виходить з того, що будь-яка людина, незалежно від її приналежності до економічно активного населення, має право на мінімальний захист від захворювань, старості чи інших причин скорочення своїх матеріальних ресурсів. У даному випадку переважає принцип національної солідарності, заснований на концепції розподільної справедливості. В соціал-демократичній моделі акцент робиться, як на соціальному перерозподілі доходів через фіскальну політику, так і на зайнятості. В консервативній моделі, також, основна увага приділяється зайнятості, а не соціальному перерозподілу. При ліберальній моделі, рівень зайнятості серед більшої частини населення низький, але ми бачимо відносно високий рівень соціального перерозподілу.

В другому підрозділі «Основні напрямки перетворень у сфері соціальної політики», досліджуючи напрямки реалізації соціальної політики, автор робить висновок про те, що в сучасному суспільстві соціальна політика повинна виконувати дві основні функції – захист і розвиток, які між собою тісно пов'язані. Це один важливий напрямок соціальної політики держави, через який здійснюється насамперед функція

розвитку, зв'язаний з його роллю в забезпеченні виробництва соціально значимих благ у галузях нематеріальної сфери (освіті, охороні здоров'я, культурі).

Необхідність посилення соціальної орієнтації сучасних економік змушує шукати нові механізми забезпечення базової захищеності населення, які сприяють росту конкурентноздатності і єднанню суспільства. Відповіддю на цей виклик стали зростання ролі держави як стратега, який визначає пріоритети і напрямки розвитку; становлення поряд з ринковим, великого некомерційного сектора; соціалізація бізнесу, який приймає на себе значну частину функцій, пов'язаних з розвитком працівників. Такі процеси означають фактично перехід від класичної ринкової економіки до змішаної, яка припускає взаємодію декількох рівноправних секторів, ринкових і неринкових механізмів розвитку.

Отже, до функцій держави входять, як безпосередня реалізація заходів для розвитку людського потенціалу, так і загальне регулювання соціальних параметрів економічного процесу. Серед основних напрямків такого регулювання – законодавчий захист працівника, як більш слабкого партнера трудових відносин; активна політика зайнятості, яка стимулює створення і поліпшення якості робочих місць; встановлення державного мінімуму оплати праці.

В третьому підрозділі *«Роль громадянського суспільства в здійсненні соціальної політики»* дисертант відзначає, що вирішення питання про суб'єкти соціальної політики, розподіл їх ролей і механізми взаємодії залежать від соціально-економічної ситуації в країні, зрілості громадянського суспільства і рівня добробуту громадян.

У соціальній державі поряд із владними інститутами загальної компетенції, які вирішують соціальні питання разом з іншими проблемами, складається та ефективно функціонує розвинута і самодостатня система державних інститутів з вузькою соціальною спеціалізацією. При цьому, держава активно заохочує виникнення і функціонування різноманітних недержавних інститутів і організацій з вузькою соціальною спеціалізацією. Таким чином, все більшу значимість набуває так званий «третій сектор» – сфера громадських об'єднань. В розвинутих західних країнах завдяки «третьому сектору» державі вдається справлятися з безліччю соціальних проблем, спираючись не на бюрократичний апарат і бюджетні кошти, а на громадськість, добродійність і самодіяльність. Недержавні, неприбуткові об'єднання й організації, які складають фундамент громадянського суспільства, відрізняються за сферами докладання сил, за розмірами наявних у їхньому розпорядженні коштів, за своєю впливовістю. Але їх найважливіша загальна функція – обмежити втручання держави в життя суспільства й одночасно компенсувати її некомпетентність і байдужість ринку до вирішення багатьох соціальних проблем.

Дисертант відзначає, що в останні роки в умовах соціально-економічних перетворень в Україні спостерігається активізація суспільних

об'єднань. Ці об'єднання, як правило, будуються на основі різноманітних інтересів населення, є формою самоорганізації і стимулювання людей до спільного пошуку способів задоволення своїх інтересів та вирішення своїх життєвих проблем.

У третьому розділі «Демократичні реформи в Україні і соціальна політика» дисертант аналізує соціальний стан населення, задачі і можливості соціальної політики на сучасному етапі реформування українського суспільства, систему соціального партнерства.

В першому підрозділі «Характеристика соціального стану населення України» дисертант відзначає, що соціальні наслідки реформування виявилися важкими тому, що стихійне звільнення ринку не супроводжувалося ні формуванням дієздатної системи соціального захисту, ні послідовною промисловою політикою і політикою зайнятості, яка стимулює ефективну реалізацію трудових ресурсів. Наслідком цього став, наприклад, той факт, що виникло і продовжує набирати силу протиріччя між все ще досить високим освітнім та професійно-кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і погіршенням умов та якості зайнятості, з іншого. Неминуче в цих умовах наростання соціальних проблем, багато в чому, обумовлено посиленням невикористання трудового потенціалу, його знеціненням і поступовою деградацією. Для періоду реформування стало характерним звуження можливостей ефективної зайнятості. Дисертант відзначає, що активізація економічної діяльності і якісні структурні зрушення в економіці позитивно вплинули на соціальний стан населення України. Обґрунтоване використання важелів і пріоритетів обумовило, насамперед, підвищення ефективної зайнятості населення. Завдяки скоординованим діям всіх учасників ринку праці значно зменшилися обсяги неповної зайнятості працівників, знижені втрати робочого часу на виробництві.

В даний час можна зазначити про деякі позитивні зміни в реалізації поставлених задач, зокрема, збільшення реальних грошових доходів громадян. Позитивні процеси в галузях і регіонах, збільшення обсягів промислового і сільськогосподарського виробництва, рівня зайнятості – стали основою для підвищення заробітної плати і відповідного збільшення пенсій, інших соціальних виплат.

Трансформація економіки в соціально орієнтоване ринкове господарство залежить, значною мірою, від політики формування і функціонування ринку праці, оскільки він є невід'ємним елементом ринкової системи господарювання. Ринок регулює обсяг попиту та пропозиції робочої сили, її розподіл між галузями економіки, сприяє професійній і географічній мобільності робочої сили. Але одночасно, ринок праці залишається найбільш консервативним елементом економічної системи, перебудова якого відповідно до нових економічних реалій і національних інтересів держави вимагає істотних зусиль з боку органів влади.

Таким чином, Україна продовжує переживати досить складний етап становлення державності. Найбільш гострою проблемою, від вирішення якої залежить успішність входження нашої країни у світове, насамперед, європейське співтовариство, є недостатня ефективна роль держави в пом'якшенні економічних і соціальних труднощів, які занадто болючо відображаються на більшості громадян країни.

В другому підрозділі *«Задачі і можливості соціальної політики на сучасному етапі проведення демократичних реформ в Україні»* автор відзначає, що в створеній критичній ситуації основні зусилля держави в Україні повинні бути спрямовані на збереження і відновлення нематеріальних складових суспільного багатства. Поки ця задача не буде вирішена, відтік із країни елітних людських ресурсів і фінансового капіталу буде продовжуватися. З цією метою, необхідно переглянути, як місце соціальної політики в системі державних пріоритетів, так і її загальну концепцію, а отже, пропоновані форми і методи реалізації.

Важливо пам'ятати, що розвиток за своєю основою не можна протиставити ствердженню в економіці регульованих ринкових механізмів. Саме вони при їх розумному використанні створюють матеріальну базу і деякі важливі соціальні і соціально-психологічні умови для розширення виробництва ресурсів, які направляються на соціальні цілі, і для раціоналізації їх використання. Як показує світовий досвід, можуть бути створені ефективні механізми підтримки соціальних галузей, діяльність яких при безпосередньому контексті зі споживачем соціальних благ і послуг не може визначатися ринковими відносинами. Таким чином, труднощі української соціальної сфери не можна трактувати як наслідок переходу до ринку. Вони говорять лише про те, що ринкові відносини не прийняли цивілізованого характеру, а держава в силу ресурсних і організаційних причин залишила соціальну сферу без необхідного регулювання і підтримки.

Вихід із ситуації бачиться в продовженні процесів реформування суспільства, у тому числі його соціальної сфери. У зв'язку з цим важливо проаналізувати досвід реформування, який накопичується, для того, щоб, з одного боку, вносити необхідні корективи, а з іншого боку, не ігнорувати, а тиражувати позитивні моменти, які свідчать, що зміни, наприклад, у системі фінансування медичних установ, функціонуванні житлово-комунального господарства тощо, дають поки ще локальні позитивні зрушення.

В третьому підрозділі *«Соціальне партнерство в контексті соціальної політики»* дисертант відзначає, що соціальне партнерство є специфічною формою суспільних відносин. Як явище воно тісно взаємозалежить з реалізацією владних функцій та здійсненням влади. Самі складні питання соціально-економічних і трудових відносин складаються завдяки розвитку системи соціального партнерства разом із

представниками профспілок, підприємців, уряду та інших владних структур.

Соціальне партнерство дозволяє об'єднати потенціал індивідуалізму і колективізму, ринкової ініціативності і демократії, політичного управління і самоврядування.

Варто підкреслити, що соціальне партнерство – це не тільки засіб політичної та економічної стабілізації, але і механізм еволюційних змін у суспільстві. Воно цивілізовано вирішує проблему адаптації системи «організованого плюралізму інтересів» до постійно мінливих реалій, сприяє орієнтації партнерів на позитивні і конструктивні соціально-економічні позиції.

Сучасна ринкова економіка припускає відмову від централізованого рішення цілого ряду соціальних питань та перенесення їх рішення на рівень регіонів, галузей, підприємств, головним чином, на основі переговорів між представниками роботодавців і працівників за участю представників держави як посередників і гарантів дотримання законодавства. Держава повинна сприяти прийняттю учасниками переговорів взаємоприйнятих рішень, які відповідають інтересам суспільства, і з цією метою виключати на законодавчому рівні можливість монопольного диктату представників як роботодавців, так і працівників. При наявності розвинутого законодавства, що встановлює загальні цілі, принципи та механізми узгодження інтересів, і при ефективному контролі за його дотриманням, можуть розроблятися і здійснюватися найбільш соціально прийнятні рішення щодо функціонування економічної та соціальної сфер життя суспільства.

У висновках автор відзначає, що інституціональні перетворення вимагають розширення соціальних зобов'язань держави, додаткових витрат на врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і перенавчання працівників, які втратили місце роботи в результаті роздержавлення. У ряді випадків, держава повинна була взяти на себе надання послуг транспорту і зв'язку жителям малонаселених районів, не вигідних для бізнесу. Великий прорив у лібералізації і глобалізації фінансових ринків також викликав спочатку посилення їх нестабільності, коливань валютного курсу, погіршення в ряді випадків обслуговування населення тощо. Проведення реформ ускладнювалося фрагментарністю прийнятих мір, недоліком політичної й адміністративної свободи і рішучості, нерідко відсутністю системного підходу.

Дослідження соціальної політики в розвинутих індустріальних країнах показує, що там спостерігаються значні відмінності. В одних країнах сфера соціальної політики набагато ширше, ніж в інших, а різні політичні системи особливу увагу приділяють різним програмам і напрямкам. В цих країнах влада, в першу чергу, сприяє людям похилого віку, непрацездатним і безробітним. Однак, розходження в тому, кудя саме

спрямовуються найбільші кошти, відображають історичний досвід і політичні «пристрасті», які склалися в кожній конкретній державі.

Позитивні зрушення в соціальній сфері другої половини 90-х років ХХ ст. у більшості країн Центральної і Східної Європи не могли поки що компенсувати зниження рівня життя населення в перші роки реформ, а в деяких країнах і довше.

Світовий досвід показує, що стратеги успішних демократичних транзитів починали реформування з послідовної політичної демократизації, побудови і закріплення ефективних демократичних інститутів, а потім створювали те, що Х. Лінц і А. Степан називають «економічним суспільством», тобто систему соціальних гарантій і посередницьких інститутів між державою і ринком, і лише після цього здійснювали болісні економічні перетворення. Тим самим, з одного боку, послідовна політична демократизація сприяла забезпеченню масової підтримки демократії в умовах важких економічних реформ, а з іншого боку – створювалася соціальна мережа страхування, яка полегшувала економічний перехід, а в кінцевому рахунку, й економічну модернізацію.

В Україні не було зроблено ні те, ні інше. Не були створені ні політичні інститути демократії для підтримки економічних реформ, ні інститути державної підтримки ринкової економіки та системи соціального забезпечення. Без соціального страхування, політично і соціально не захищені, але вкрай болісні економічні реформи вдарили по соціально незахищеному населенню.

Таким чином, слабка соціальна політика мало сприяла демократизації українського суспільства. Соціально-економічна криза, яка боляче вдарила по широких верств населення, змушувала людей більше думати про своє виживання, індивідуальну адаптацію до нової ситуації, ніж про демократичні реформи. Деінституціоналізація, слабкість центральної влади, корупція державного апарату і правоохоронних органів висунули проблему відновлення елементарного порядку в країні в ранг першочергової суспільної потреби. Ця пріоритетна задача налаштовує суспільну думку на користь жорсткості влади і стимулює, тим самим, авторитарні тенденції.

В результаті дослідження можна сформулювати основні цілі соціальної політики на сучасному етапі: максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни; формування ефективної системи трудової мотивації, яка відповідає вимогам легального ринку, орієнтована на позитивне розширене відтворення «людського капіталу» України. Без цього неможливий економічний підйом, не буде ефективної економіки, повноцінного ринку, створення інституціональних і соціально-економічних передумов для реалізації громадянами, різними суспільними прошарками і групами населення своїх потреб і інтересів, прояву своєї активності і розкриття

особистості. Саме це створює передумови громадянського суспільства, особистої свободи, реальної демократії.

Як показав світовий досвід, бідні суспільства, у яких значні верстви населення живуть за межею бідності маргіналізовані в соціальному відношенні, не являють собою сприятливого середовища для розвитку демократії. Тому, якщо українська держава зацікавлена в успіху демократичних реформ, вона повинна всіляко сприяти формуванню середнього класу в країні. Як відомо, в розвинутих країнах основу представницької політичної демократії складають демократія економічна і вільний ринок. В Україні, де ринок монополізований бізнес-бюрократичними угрупованнями, такої основи не склалося. Не зв'язаний з державою приватний капітал відносно нечисленний, соціально слабшав і розрізнений, малий бізнес, який страждає від чиновницької сваволі і корупції, не одержав широкого розвитку. Все це затримує формування типового для країн з ринковою економікою середнього класу, здатного вплинути на становлення інститутів представницької демократії.

Загальновідомо, що соціальна політика є дорогим, але необхідним для кожного суспільства видом діяльності. Кожне з напрямків соціального розвитку вимагає великих фінансових вкладень, і масштабнішою є соціальна політика, чим більш значимі цілі вона ставить перед собою, тим більше коштів повинно виділятися на її реалізацію. Однак, у кінцевому рахунку інвестиції в соціальну політику є найбільш продуктивним вкладенням суспільного багатства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Доронін О.Д. Соціальна політика: екскурс в історію //Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць – Одеса: Юридична літ-ра, 2003. – Вип. 17. – С.343-349.
2. Доронін О.Д. Роль правительства в осуществлении преобразований в сфере социальной политики //Перспективи. – 2003. – №2-3. – С. 102-107.
3. Доронін О.Д. Завдання і можливості соціальної політики на сучасному етапі демократичних реформ в Україні //Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.–Миколаїв. – 2004. – Вип.5. – С.316-324.

АНОТАЦІЯ

Доронін О.Д. Соціальна політика як засіб системного забезпечення демократичних реформ. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004.

В дисертації обґрунтований зв'язок соціальної політики з проблемою ефективності демократичних інститутів. Показано, що ключовою проблемою, від вирішення якої багато в чому залежить ефективність демократичних політичних інститутів, є надання цим інститутам соціальної спрямованості, можливість за їх допомогою здійснювати соціальну політику в інтересах досить широких верств населення. Обґрунтовано, що на першому етапі демократичні перетворення були масово підтримані не тільки в посткомуністичних державах Східної Європи і країнах СНД, але й у країнах Південної Європи і Латинської Америки, що пояснюється, насамперед, тим, що демократія асоціювалася з рішенням економічних і соціальних проблем, поліпшенням матеріального становища, скороченням безробіття тощо. Показано, що необхідність посилення соціальної орієнтації сучасних економік змушує шукати нові механізми забезпечення базової захищеності населення, які сприяють підвищенню конкурентноздатності та єднанню суспільства

Ключові слова: соціальна політика, моделі соціальної політики, демократичні реформи, громадянське суспільство, політичні фактори соціальної політики, ефективність демократичних інститутів.

АННОТАЦИЯ

Доронин А.Д. Социальная политика как средство системного обеспечения демократических реформ. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Одесская национальная юридическая академия. Одеса, 2004.

В диссертации обоснована связь социальной политики с проблемой эффективности демократических институтов. Показано, что ключевой проблемой, от решения которой во многом зависит эффективность демократических политических институтов, является придание этим институтам социальной направленности, возможность с их помощью осуществлять социальную политику в интересах достаточно широких слоев населения. В тех странах, где удавалось обеспечить подобное сочетание демократических институтов с сильной социальной политикой, эти институты обретали необходимую легитимность и устойчивость, что делало их в итоге эффективными. Исследован опыт «третьей волны» демократизации, который свидетельствует, что основная угроза новым

демократиям связана с низким уровнем их эффективности. Как правило, новые правительства оказываются не в состоянии решать в сжатые сроки острые экономические и социальные проблемы, вызвавшие ранее смену режимов, и добиться роста уровня жизни населения, вследствие чего теряют доверие граждан, а демократические институты утрачивают легитимность. Таким образом, низкая легитимность демократической системы вытекает из неэффективности политических решений, принимаемых руководством страны, а нелегитимность правления не позволяет властям действовать эффективно, избегая популизма.

Обосновано, что на первом этапе демократические преобразования были массово поддержаны не только в посткоммунистических государствах Восточной Европы и странах СНГ, но и в странах Южной Европы и Латинской Америки, что объясняется, прежде всего, тем, что демократия ассоциировалась с решением экономических и социальных проблем, улучшением материального положения, сокращением безработицы и т.п. Что касается таких ценностей демократии, как политические свободы и возможность менять правительство путем свободных выборов, то они интересовали лишь меньшинство населения.

Выявлено, что социалисты и социал-демократы, сменившие в ряде европейских стран находившихся у власти консерваторов, не откажутся от разумных компонентов их экономической политики на том лишь основании, что последние являются их оппонентами и соперниками. Более того, социалистическим и социал-демократическим правительствам в силу ряда причин демографического и экономического характера, вероятно, придется предпринять и некоторые реформы в социальной сфере, в частности, в системе пенсионного обеспечения, в направлении повышения доли накоплений частных пенсионных фондов. Реформы могут коснуться и некоторых других социальных программ. Выявлено, что на протяжении всей второй половины XX столетия государственные расходы на социальные цели неизменно возрастали в абсолютных величинах и в процентах к ВВП. Показано, что любые реформы в западных демократиях и впредь будут проводиться в строгом соответствии с принципом обеспечения социальной безопасности граждан.

Аргументировано, что как бы влияние партийно-политической структуры правительства на политику расходов с течением времени не уменьшалось, все же партийно-политический фактор в политике социальных расходов останется значимым не только в исследовательских рамках политико-институционального анализа. Партийно-политический фактор позволяет понять причину различий социальных расходов в европейских странах, характеризующихся высокой долей социальных расходов, и в других странах, например, в Японии, США и Канаде, характеризующихся либо низкой, либо ограниченной долей социально-государственного обеспечения.

Показано, что необходимость усиления социальной ориентации современных экономик заставляет искать новые механизмы обеспечения базовой защищенности населения, способствующих росту конкурентоспособности и единению общества. Ответом на этот вызов стали возрастание роли государства как стратега, определяющего приоритеты и направления развития; становление наряду с рыночным обширного некоммерческого сектора; социализация бизнеса, принимающего на себя значительную часть функций, связанных с развитием работников. Такие процессы означают фактически переход от классической рыночной экономики к смешанной, предполагающей взаимодействие нескольких равноправных секторов, рыночных и нерыночных механизмов развития.

Ключевые слова: социальная политика, модели социальной политики, демократические реформы, гражданское общество, политические факторы социальной политики, эффективность демократических институтов.

SUMMARY

Doronin O.D. Social policy is mean of the system providing of democratic reforms. – Manuscript.

Thesis presented for the scientific degree of candidate of political sciences in specialty 23.00.02 – political institutions and processes. Odessa National Law Academy. Odessa, 2004.

In dissertation there is based communication of social policy with the problem of efficiency of democratic institutes. It is shown, that by a key problem, from the decision of which, in a great deal, efficiency of democratic political institutes depends, there is the grant to these institutes of social orientation, with their help to carry out possibility social policy in interests enough wide circles of population. It is shown, that on the first stage democratic transformations were mass supported not only in the postcommunist states of East Europe and countries of CIS, but also in the countries of South Europe and Latin America, that is explained, above all things, that democracy was associated it is Argued with the decision of economic and social problems, improvement of material position, abbreviation of unemployment and etc. It is proved, that the necessity of strengthening of social orientation of modern economies forces to search new mechanisms of providing of base protected of population, which are instrumental in the increase the capable of competition and intact of society

Keywords: social policy, models of social policy, democratic reforms, civil society, political factors of social policy, efficiency of democratic institutes.